

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רנ"ג, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

עובד שהשתכר כפול על אותה עבודה

(מאמר המשך משבוע שעבר)

הדוחק לא אפשר לו לאשר את המשלוח הימי שהכפיל את עצמו, והוא נאלץ לבצע משלוח אווירי מזורז. עלות המשלוח יקרה ביותר, מה גם שאם במשלוח ימי שהוא כבר מורגל ובקי הוא אינו מוותר על סריקה מדוקדקת ואישית הכרוכה בנסיעה אל המזרח הרחוק, בוודאי שהפעם, על מנת להבטיח את שלום הסחורה בשווי ערך של ששה אפסים, דרוש מלווה אישי וצמוד, שיעקוב בשבע עיניים ויענה על כל השאלות החטטניות של פקידים חורשי מזימות, מבלי לאפשר להם להסיק מסקנות באופן עצמאי. אחרת, הסחורה עלולה להיתקע במרתפי נמל התעופה הסיני והוא, ניסן, ימתין לה עד בוש, וכמובן שאין צורך לתאר ולהרחיב על גודל ההפסד והנוק הכספי.

אלא שחתונת בן אחיו של ניסן שפרעם למזל טוב, נקבעה בדיוק לתאריכים חופפים של הימים הקריטיים לליווי הסחורה. להיעדר משמחת אחיו לא עלה על דעתו, משום כבוד הוריו ושמחתו בשמחת אחיו. ישנו גם פרט שולי וזניח, שניסן מיהר לסלק ממוחו הקודח, שאם לא ישתתף בשמחה, אזי קיים סיכון ממשי לצנזור מוחלט של שמו מהירושה, ומי יודע אילו אוצרות מסתירים הוריו במעמקי החצר האחורית. מחשבה, שכאמור, גורשה מיד מראשו של ניסן.

לא נותרה בידו ברירה אחרת, כי אם לרתום למלאכה את ידידו הנועז וחובב ההרפתקאות נחליאל פורת, כמובן בשכר מלא. נחליאל, שאינו מתפרנס ביום יום מעבודה סדורה ומכניסה, נענה בחפץ לב לבקשת חברו ניסן. שכרו של נחליאל נקבע על סך של 3,600 שקלים מלבד הוצאות הטיסה והוצאות נלוות, ולא כולל המוצרים שהוא מתכנן לקנות בדייט פרי ואגב כך

רווחים משמעותיים שיזניקו את משק הבית שלו קדימה. ניסן ערך עבודת מחקר רצינית ומקיפה ונועץ במומחים וביודעי דבר, על כל הפרמטרים הנדרשים: מטיב הסחורה אותה הוא מתכוון לרכוש ומאיזה מפעל, דרך הברוקרטיה הכרוכה במסמכים ואישורים שונים, וכלה בתכניות מסודרות של לוחות זמנים. כשכל הפרטים היו מסודרים וברורים, כרטס ניסן את עצמו בטיסה ישירה מנתב"ג לסיין, לא לפני שתפר היטב את תכנית שהותו הקצרה בסין בתפרים מדויקים וללא חורים; חדר במלון קרוב למפעל המדובר, נהג צמוד מהציאה מנמל התעופה ועד לשובו, וכמובן מנות אוכל כשרות וארוחות לבל יגווע ברעב על אדמת סיין.

המסע הראשון עבר בהצלחה מרובה ברוך השם, והסחורה הגיעה לארץ על אניית משא כמתוכנן. ניסן התחיל להכפיל רווחים, ובד בבד גם תכפו נסיעותיו. הוא הקפיד להיות נוכח בכל משלוח מחדש, ביודעו את הנוק העצום שעלול להיגרם מתקלה קטנה ובלתי צפויה שאיש לא ישם לבו אליה. הביקוש לבדי הקטיפה הרכים היה גדול, ועסק הייבוא

גשגש. וניסן, חש את עצמו סוחר אמיתי. מלחמת תשפ"ד שפרצה במלוא עוזה ביום שמחת תורה, שיבשה את סדרי המשלוחים התכופים שזרמו באניות משא דרך הים האדום, עם הצטרפותם של החותמים למערכה, והתקיפה הסדרתית של ספינות העושות את דרכן לארץ ישראל. המשלוח הימי שאורך בדרך כלל בין שלושה לחמישה שבועות, התארך בשבועות רבים בעקבות המעקף שהספינות נאלצו לבצע מסביב ליבשת אפריקה.

באחד הימים קיבל ניסן הזמנה דחופה של מאות מטרים בד מצבע ארגמן. סד הזמנים

שבוע שעבר הבאנו את השאלה שנשאלה בבית הדין, עם סיפור המעשה, ותחילת הדיון והמשא ומתן ההלכתי, השבוע נמשיך ונסיים את היוצא להלכה ממה שנפסק בבית הדין, ונזכיר בקצרה שוב את דבר המעשה.

נמל התעופה הבינלאומי 'שאנגחאי פודונג' שבסין קידם את פניו של ניסן שפרעם בהמולה ססגונית ומלחיצה מעט. בליל הקולות הרעשני של אלפי בני האדם שגדשו את הנמל סחרר את ראשו העייף מהטיסה הארוכה והמשמימה והוסיפו למתח וההתרגשות הזהירה שעקצוהו בקצות אצבעותיו. זו לו הפעם הראשונה בה הוא דורך על אדמת סיין. קדמו לרגע הזה שעות רבות של התייעצויות ולבטים, חששות ושיקולים.

ניסן שפרעם עוסק מזה מספר שנים במסחר. הוא גדל על הסיפורים המשעשעים אודות היהודים החריפים והמפולפלים שתמיד ידעו למצות את הרווח אפילו מפריטים חסרי חשיבות. קונים בשתיים, מוכרים בארבע, ועל הדרך מסבירים לקהל המתגודד סביב הבסטה המאולתרת מתוך שכנוע פנימי עמוק, כי הקונה עושה כעת את עסקת חייו, וכל המעוניין לנסות להשיג את התואר "העשיר הבא של העיררה" מוזמן אף הוא למהר ולרכוש את המוצר שעומד לאזול מן המלאי. ניסן שפרעם רצה להיות סוחר, וכך, אחרי כמה ניסיונות שיווק כושלים שלא הניבו פרנסה של ממש, התמקם בתחום הבדים, כמנהג סוחרי הטקסטיל העתיקים.

לאחר שנים מספר שעסק ניסן ברכישה ומכירה של בדים בתוככי גבולות הארץ הקדושה, הבין ניסן שהכסף הגדול לא יגיע מראש קטן. עליו לייבא בעצמו בדים יוקרתיים במחירים זולים, וכך לגרוף לכיסו

לבזבז את שכרו. ניסן הזהיר את נחליאל, על גודל האחריות שמונחת לפתחו, והוא מצידו התחייב למלא את תפקידו על הצד הטוב ביותר, לחתום על טפסי הכבודה ולראות שהכל מתנהל למישרין.

נחליאל נחת נרגש על אדמת סין בפעם הראשונה, רק שבשונה מניסן, הוא ממש לא נבהל מההמון שאכלס את המקום הענק. גם בחזרתו, בעוד עסק הבדים מתנהל כולו למישרין, הוא הביט בסקרנות ובהשתאות במקום הענק והמרשים. אולי לכן, בתוך דקות ספורות הוא כבר מצא יהודי נוסף במקום המנוכר. היהודי, שמו בישראל לוי-יצחק, היה נראה מוטרד. כשפגשו עיניו את נחליאל, עיניו אורו, והוא שטח בפניו את מצוקתו בתקווה שיהא בידו פתרון עבורו. לוי-יצחק, כך מתברר, הוא שליח חב"ד באחת הערים התוססות באזור, והוא שולח

מתוך דבריו אלו, שמצד החסרון שיש בקדיש אחד הנאמר עבור שתי נשמות, חייב להודיע למשכיר שהוא אומר קדיש גם בעד נשמה אחרת, יש לדייק שכל שאין נפקותא במה שעושה עבודתו גם לאחר, אין המשכיר יכול לעכב ממנו מלעשות מלאכה זו גם עבור אחר וליטול ממנו שכר

את בנו היקיר לשיבה בארץ הקודש. אולם הוא חושש לשלוח את הבחור לבדו, והוא תר אחר מלווה מאנ"ש. בטרם פצה נחליאל את פיו לענות בחיוב ובשמחה על הבקשה, הוסיף לוי-יצחק כדבר הברור מאליו שהוא מוכן לשלם על הלווי 600 דולר.

נחליאל שש על המציאה, גם זוכה הוא במצווה, גם מתן שכרו בצידו, וגם לחברותא חסידית במטוס ריק מכל זיק של קדושה. ה'עיסקה' נסגרה מיד, אם כי בלא עדים, מאחר ושניים כשרים לא היו מצויים ברדיוס של מאות המטרים הקרובים. הנסיעה עברה עליהם בנעימים, יחד החליפו רשמים כל אחד מארץ מגוריו, ואף הספיקו ללמוד דף היומי, ולשוחח בדברי תורה על פרשת השבוע.

עם בואו של נחליאל ארצה עיף ומרוצה מהחווייה שהתגלגלה לפתחו, סיפר לניסן לפי תומו על ההשגחה הפרטית לה זכה, בדמות מלווה לנסיעה בתוספת תשלום לא רע. ניסן שמע את הדברים, והעלה בפני נחליאל טענה מעניינת: כיון ושכרתיך לנסיעה זו, הרי שבכל

רגע עבדת אצלי כשכיר, אם כן יתכן שהכסף ששולם על ליווי הנער, שייך אלי. נחליאל שלא העלה בדעתו כיוון מחשבה שכזה נדהם, אך מיהר להציע לניסן לגשת יחד לבית ההוראה ולברר מה דעת התורה.

ג. פועל שנשכר לאמירת קדיש בעד שתי נשמות

אלא שבנידון דידן עדיין יש מקום לדון, כי יתכן לומר שדברי האמוראים לא נאמרו אלא כאשר הפועל מצא מציאה תוך כדי עבודתו, ולא כאשר הרוויח הפועל ממלאכות נוספות שעשה תוך כדי שהוא נשכר למלאכת בעל הבית. הן אמת שנתבאר שכל שאינו פוגם ממלאכתו של בעל הבית, הוא רשאי להתעסק במלאכות נוספות, אך עדיין יש לדון מה יהא הדין בשכר שמרוויח באותו זמן, למי הוא שייך.

רבינו אליהו בן חיים נשאל (שו"ת מהראנ"ח סימן עז) על אשה זקנה ששמה שרה שסמוך למיתתה נסעה לארץ ישראל ותמת שם, ובצוואתה הניחה במתנה גמורה את כל נכסיה לשמעון ויוסף אחיו, והם התחייבו בחיוב גמור לשלוח לה מידי שנה אלף ושבוע מאות לבנים (-שם של מטבעות) בספינת הצמרים הנוסעת לצפת תוב"ב לבל יחסר לה כל משך היותה בחיים חיותה, ויוסף הנזכר קיבל עליו לומר עליה קדיש ולקרוא הלכה אחת בכל יום או פרק אחד בכל יום למנוחת נפשה אחר פטירתה, וכן נתחייב לעלות בשנה הבאה לארץ ישראל ולהסתופף תחת כנפיה ולכבדה ולהיות לה לכן, ובתוך אותו הזמן שאמר יוסף קדיש עבור שרה הזקנה נשמתה עדן, מת אביו של יוסף, ונמצא שאומר הקדיש גם עבור נשמתו. ואחר כך באה לאה שהיא יורשת שרה מן הדין, ותובעת ממנו את הצוואה.

בתוך תשובתו דן הראנ"ח בנוגע להתחייבות של יוסף לומר קדיש לעילוי נשמתה, וכתב שכפי הנשמע מת באותו הפרק אביו של יוסף והיה אומר קדיש כל הי"ב חודש ומתכוון בו גם לצוואת הזקנה, והעלה שם שבודאי קיים תנאו בזה, על אף שבלאו הכי היה צריך לומר קדיש בעד אביו, מכל מקום זכרון אחד עולה לכאן ולכאן, והביא ראיה ממה שכתבו הפוסקים על מי שקיבל עליו להתענות בשני וחמישי וחל שני וחמישי בתעניות ציבור, שיוצא ידי נדרו על ידי אותם תעניות ועולים לו לכאן ולכאן.

והנה מדבריו יש ללמוד שמי שנשכר לפעולה אחת, רשאי לעשות אותה פעולה באותו זמן גם בעד משהו אחר, כל עוד שאינו מוריד מפעולת הראשון. אמנם גאב"ד ירושלים הגר"י וויס כתב בתשובתו (מנחת יצחק חלק ג סימן קמד) למוהר"ש סאפרין מקאמרנא, על פי דברי המגן אברהם (סימן קלב סק"ב) שבמקום שיש בו הרבה אבלים ל"ע, שהדין הוא שחולקים ביניהם הקדישים, ומכל מקום מי שהוא בתוך שלושים לפטירת אביו או אמו רח"ל יש לו דין קדימה, ומי שהוא אבל בתוך שנתו על אביו ואחר כך מתה אמו, שבימי השלושים על אמו יש לו דין קדימה לומר הקדיש על אמו, ואפילו הכי בשאר הקדישים שהוא אומר על אביו חולק עם שאר אבלים, ודקדק מדבריו אלו שאין אומרים בקדיש זכרון אחד עולה לזה ולזה, אלא יש מעלה אם אומר קדיש עבור כל אחד. ומכח זה כתב לדינא שאם באו לשכור אותו לומר קדיש במשך השנה וכבר הוא אומר קדיש על אחר, הוא צריך להודיע למשכיר שכבר נשכר לאחר, ואם יסכים מה טוב, אך אם לא יסכים אפשר שיש בזה ענין אונאה ומקח טעות.

ומה שכתב מהראנ"ח לגבי קדיש זכרון אחד עולה לכאן ולכאן, מבאר המנחת יצחק שבאותו נידון של האשה שרה, סוף סוף בשעת מעשה כשנתחייב רבי יוסף לומר קדיש לעילוי נשמתה עדיין לא היה לו חיוב אחר, והיות שסוף סוף יש איזה תועלת לנפטר אם מכוון לשניהם, יכול לכוון הקדיש לשניהם. אך אם בשעת מעשה כבר היה מושכר לאחר ולא הודיע לו, זה נחשב כמקח טעות ואונאה. אך העלה שם כי בדיעבד אם לא הודיע למשכיר במשך כל השנה, ואחר כך בא המשכיר ובקש שיחזיר לו מעותיו כי היה סבור שאומר רק בשביל אותה הנשמה שהשכיר אותו עבורו, נראה שיהיה קשה להוציא ממון מחמת זה, כי אע"פ שלכתחילה היה צריך להודיע לו על כך כדי שלא לצאת מחשש ספק גזל, מכל מקום אם עבר ולא הודיע, לא מבעיא אם הנשכר הוא גברא דעביד למיגר עצמו לומר בשביל כמה נשמות, שיש לומר שהיה לו למשכיר להעלות כן על דעתו ולהתנות עמו בפירוש שלא להשכיר עצמו לאחר, אלא אפילו אם הוא גברא דלא עביד להשכיר עצמו, מכל מקום כיון שלפי המבואר יש בזה רק משום יתרון מעלה לומר בשביל כל אחד ואחד, אם כן המוחזק יכול לומר דזכרון אחד עולה לשניהם.

מתוך דבריו אלו, שמצד החסרון שיש בקדיש אחד הנאמר עבור שתי נשמות, חייב להודיע למשכיר שהוא אומר קדיש גם בעד נשמה אחרת, יש לדייק שכל שאין נפקותא במה שעושה עבודתו גם לאחר, אין המשכיר יכול לעכב ממנו מלעשות מלאכה זו גם עבור

אחר וליטול ממנו שכר.

בעניין דומה, מצאנו תשובה נוספת לבעל המנחת יצחק (חלק ז סימן פז) שנשאל מגיסו מוה"ר נפתלי אדלר מויזניץ דזיקוב, אודות הסכם הנהוג כ"ששכר זבולון", דהיינו שראובן לומד תורה ושמעון מחזיקו ומסייע בעדו בעבור כל הצטרכויותיו בעד מחצית חלקו של ראובן משכר התלמוד תורה, ודן שם בכמה דברים בעיקרי הסכם זה, ושאל כיצד הדין אם עשו ראובן ושמעון ביניהם הסכם ששכר זבולון ואחר כך בא לוי ותומך גם הוא בראובן, אם יכול שמעון להתנגד לקבלת שותף נוסף לחלקו או שמא רק מחלקו של ראובן הוא נוטל ומכיון ששמעון לא הפסיד לא יוכל להתנגד.

והשיב על כך שאם התנו מתחילה שלא יטול גם מאחרים, ודאי שאין אחר התנאי

שאם התומך השני לא התנה שיטול מחצית שכר, בודאי שאין מניעה בעדו.

ובהמשך דבריו הביא את דברי האור החיים הקדוש (פרשת כי תשא) דאף בעושה שותפות עם נדיב והנדיב נוטל מחצית מלימודו מכל מקום לא יחסר כלום מן התלמיד חכם, אלא שהגם שמשמע שלא נחסר כלום, מכל מקום אין היתר לעשות כן, כיון שמן הדין היה צריך להיחסר שכרו של הלומד ומה שלא נחסר הוא מחסד השם יתברך, ואם כן לא יוכל התלמיד חכם להשתתף עוד הפעם עם אחר על סמך החסד שעושה עמו השם יתברך, דהרי כל עיקר חלות עסק זה הוא חידוש, וכמו שכתב בספר טוב טעם ודעת (חלק א סימן ריז) שענין עולם הבא אינו בתורת חיוב כשכירות פועל, וכמו שאמרו חכמים (ויקרא רבה כז ב) על הפסוק (איוב מא ג) 'מי הקדימני ואשלם', ורק בתורת חסד עושה כן.

ונמצא כי מה שהשותף הראשון נוטל שכר בפני עצמו הוא מפני שהוא גורם שילמוד התלמיד חכם ונחשב כאילו עוסק בעצמו, ודבר זה אינו שייך אצל השותף השני ואין לך בו אלא חידוש.

גם מדבריו אלו נראה שכל שמוריד מפעולת הראשון אסור לו ליטול שכר נוסף, אולם אם אינו גורע מאומה מעבודת הראשון, אין מניעה מצד הראשון שיטול שכר גם מן השני.

ד. הרווחים של הפועל ובעל הבית אינו יכול לקזז משכרו

על אף שהתברר שהרשות ביד הפועל ליטול שכר ממקום אחר עבור פעולה שעשה באותו זמן שהוא עושה מלאכה עבור בעל הבית, כל עוד שאינו גורע מאומה מפעולתו של בעל הבית, יש לדעת שאין בעל הבית יכול לטעון כעת כלפי הפועל שמאחר שכבר קיבל מעות על אותו הזמן, שוב אינו חייב לשלם לו, שהרי מה שהרוויח הפועל ממקום אחר, אין זה ענין של בעל הבית, והרי זה

כאילו מצא הפועל מציאה, שבוודאי לא נגרע משכרו אצל בעל הבית.

וכן מצינו (בבא קמא קטז.) לגבי שני חמורים, אחד שוה מנה ואחד שוה מאתיים, ששטף הנהר את שני החמורים, ובעל החמור היקר אמר לבעל החמור הזול, שיציל את חמורו היקר והוא יתן לו דמי חמורו הזול, ולאחר שהציל בעל החמור הזול את החמור היקר, עלה החמור הזול מן הנהר מעצמו, שהדין הוא שבעל החמור היקר חייב לשלם לבעל החמור הזול את שכרו שהתנה עמו, ולא יוכל לומר שכבר קיבל שכרו, אלא 'משמיא הוא דרחימו עליה'.

וכתב רבי מאיר שמחה הכהן בספרו 'אור שמח' (הלכות שכירות פרק ז הלכה א) שנשאל מאחד ששכר בית מחבירו וקיבל עליו אחריות משריפה, לאחר מכן הלך המשכיר וביטח את הבית בחברת ביטוח והבית נשרף, האם יכול השוכר לומר שמאחר שהמשכיר מקבל את דמי הבית מחברת הביטוח, על דעת כן לא קיבל אחריות על הנזק מהשריפה. והשיב שהשוכר חייב בתשלומי האחריות, כמו שמצאנו בגמרא בסיפור שני החמורים, שבעל החומר היקר לא יכול לומר לבעל החמור הזול שעל דעת כן שיעלה חמורך מן הנהר לא התחייבתי. וכל שכן לגבי הבית השרוף, שדמי הביטוח שקיבל המשכיר הם בעד תשלום הביטוח ששילם כדי לבטח את הבית, ולכן אין בכך כדי לפטור את השוכר מלשלם מה שהתחייב. ומכל זה אנו למדים גם לגבי פועל, שמה שמקבל שכר ממקום נוסף, אין בזה כדי לפטור את בעל הבית מהשכר שהתחייב לו. [אמנם בנוגע לגוף הנידון לגבי חברת ביטוח, אם ניתן לתבוע את הנזק משני מקורות במקביל, כבר הארכנו בזה בתשובה אחרת, עיי"ש].

זהו דבר המשפט

- במקום שאין פגם במלאכת בעל הבית, רשאי הפועל לכתחילה להשכיר עצמו עבור מלאכה נוספת.
- מה שהרוויח הפועל בשעה שעשה במלאכת בעל הבית, בין על ידי מציאה ובין על ידי מלאכה שעשה עבור אחר, כל שלא פגם במאום מאיכות מלאכתו, השכר הוא של הפועל.
- ניסן חייב לשלם לנחליאל מה שהתנה עמו בשכר פעולתו, אף שקיבל שכר על אותו זמן גם מקום אחר.

